

Культура какби*

(*какби — за однією з версій — потворні істоти, поріддя страху й марнославства)

«Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було Бог» (Єванг. від Івана). Середньовічні книгописці власних імен не проставляли, бо слово було всіхне: Божа благодать, розлита як повітря, тривала і в требниках, і у *voice populus*, і в народній пісні. Згодом з'явилося авторське слово — як факт утвердження особистості. Майже до кінця ХХ віку авторським словом значиться присутність людини на землі, її спромога і самотність, її успіхи і невдачі, воля і сум. «Я є, я тут, я так кажу», — конфігурація речей і понять впливає з мого органічного тут буття. Все, що діється, діється так і через мене. Який тягар, коли вдуматися!

Під кінець ХХ ст. у люмпенізованому просторі вже мало чим російської мови народжується слівце «какби». Пишеться, як чується, одним залпом, сполучник не сполучник, частка не частка — клин між особистістю і писаним/мовленим нею словом. «Я какби вчуса», «ти какби працюєш», «він какби співчуває», «вона какби піклується», «воно какби легально», «ми какби зібралися», «ви какби горді», а «вони какби керують». Я його не перекладаю, бо воно ідіоматичне, неперекладне.

Народжена, як жарт, на розвалинах ортодоксальних ідеологій, ця мислеформа від початку містила в собі вельми серйозний смисл, а саме: публічне відречення від сказаного далі. Відречення, відсторонення, дистанціювання, складання із себе всілякої відповідальності за думки і судження, висловлені після сполучної частки «какби». Застосовуй цю форму і май святий спокій, бо ж хто тебе тепер спитає по суті, коли вона какби? «*Wez ran sobie zone z prosta: duza scescia, male kosta*», — як радив персонаж Станіслава Виспянського!

Під кінець ХХ ст. какби почало множитися, ширитися, розповзатися по всій мало-російсько-мовній площі мільйонами і мільярдами черв'яків-вірусів, виїдаючи мовця зі слова і слово із мовця навіть в інших мовах. Тепер землею нипають мільйонні череди знелюднених слів і німі, безсловесні тіні, неначе тумани різних років, які ніколи не зійдуться і нікому нічого не повідають, бо що вони насправді можуть сказати какби?! «Я какби вас люблю», «Ти єсть народ, якого какби сила», «Вставай, хто серцем какби кучерявий», «Коливалося флейтами там, де какби зайшло»...

Це почалося давно. Гертруда Стайн казала, що за часів Гомера і Чосера, коли мова ще була молода, «поет міг назвати річ, і вона справді була там. Але коли її пригнітила пам'ять, річ утратила свою ідентичність, і поет прагне її віднайти». Так, за життя Гертруди Стайн поет ще прагне віднайти ідентичність речей в автентичності власної мови! Нині таке прагнення визнається смішним, а сама проблема какби переведена у ранг схоластичних.

Врешті-решт, не можуть, то й не можуть, не годні бути у слові (а не при слові), хай і не будуть, хай ідуть собі з миром в інші знакові системи, Бог не видасть, свиня не з'їсть. Історія знає безліч прикладів чесних відступів і становчих зречень. «*Secedo — я йду*», казали плебеї, котрі в обстоюванні власних прав 494 р. до н.е демонстративно зреклися римської общини. Ці плебеї були послідовними, бо, маючи обиду на Рим, вони залишили цей Рим, зреклися його захисту і слави.

Не такі плебеї сучасні: вони не зречуться жодної вигоди і слави, нікуди не підуть, вони все загидають своїм какби, розтиражують свої слова, за які ніхто не відповідає (бо ж це какби слова), а самі залишаються тут же, какби в колі літератури, какби оцінюючи ефект власних какби виступів: а ну як комусь какби вдасться доглядіти в їхніх какби забавах щось какби посутнє, таке, про що вони й гадки не мали?! Ото буде какби штука какебенна!

Чому я кажу про це? Хіба не можуть між автором і його вербальним втіленням виникати референтні зв'язки? Не тільки можуть, а й неминує виникають! Але коли? На етапі сирівця, лабораторної роботи, коли літературного продукту як такого ще немає, коли автор ще нічого не дійшов, коли його творчі інтенції ще не вилилися у завершені структури образних

значень, коли ще все драглисте: повертай, як хочеш. Але щоб отаке — і на люди?! Подібна манера виносити на люди сирівець, з хихотінням зрікаючись відповідальності за результат, є морально-естетичним збоєм на рівні тонких структур.

Повторюся: манера, а не прийом, бо як один із прийомів автотематизму цей «клин» (дистанціювання від власного тексту) є здавна відомим і сам по собі цілком нейтральним. Але як манера, це — якась нова культура, виведена зі снобізму і піднесена у ранг рафінованості: ти шукай, читачу, шукай, там фатить! А що я, автор, тобі нічого присутнього так і не сказав, так і ввіймати мене ні на чому, а кожна спроба какби оцінити мій текст твоїм, читачу, какби розумом, вона зраджує твою, читаче, какби наївність. Бо істинний талант він какби завжди какибенно незкакабельний!

Боязнь правд, острах суджень, свербіж самозвеличень: тільки так можна розцінити добровільну відмову автора бути ідентичним власному слову. Яка природа цього комплексу в наші вільні часи? Мені здається, що ми маємо справу з новітньою самоцензурою. Бо коли та чи та культурна парадигма перетворюється на ідеологію, — а саме так випадає говорити про парадигмальне відречення від суджень, оцінок і присутніх тверджень, — то ця ідеологія неминуче породжує свого охоронця і контролера. Коли «я» визнає і постулює тотальну релятивність правд, «культуру какби», то тим самим дане «я» перебирає на себе відповідальність за «чистоту» постульованої релятивності. Звідси — позірна, але повсякчас наголошувана непричетність автора до тексту, що ніби починає жити власним життям, яким він у постульованій повноті наділений бути не може!

Так зароджується «цензор у собі»: «Він там живе. Дрімучий, без гоління. Він там сидить, як чортик у трубі, і тихо вилучає вам сумління. Зсередини, потроху, не за раз. Все познімає, де яка іконка. І непомітно вийме вас — із вас...» Знаємо, як обурилася Ліна Костенко з приводу гасла «Україна встає з колін», бо Україна як космос і як логос ніколи не колінкувала! Бо кожний особисто відповідає за скріплений словом стан світу! Бо безчесно не відповідати за зміст того, що ти проголошуєш.

Ліна Костенко відповідає. Явища і речі у світі Ліни Костенко є точно там і так, де і як вони називаються. Саме з позиції її письма, де немає місця відчуженню слова від автора на відстань зневіри чи зневаги, оголюється дешева суть позерства, що культивується нині і в житті, і в літературі. Тому я і кажу про «культуру какби» з таким натиском. Автор не може бути ані мудрішим, ані точнішим за власне слово, хай навіть він загорнеться у сім сувоїв самоіронії.

Що таке досконалість? Невже це — істинність, нестерпна для какби інтелектуала? Адже саме через боязнь видатися смішним в очах какби-бомонду какби-автор культивує «цензора в собі» й нічого не стверджує, нічого не постулює, нічого не називає, бо ж хто його зна, як воно насправді! Бідолашний, він так і не збагнув, що справжній талант навіть помиляється досконало, бо досконалість і непомильність — не з одного ряду, це навіть не синоніми! Досконалість — «це повнота, нерозрізненна всередині себе представленість тут і тепер» (М.Мамардашвілі). Про яку повноту, про яку представленість може йтися, коли між особистістю і словом вривається какби, — цей інтелектуальний клин їх зумисного розподібнення? «Он бачиш, хто сидить в тому саду? Невже я з ним розмову заведу? Невже я з'їм те яблуко-гібрид, що навіть дух його мені набрид?!». Ні, не конче: в тому й щастя, що вибір є завжди: на те людині й дарована Богом свобода! Кому — какби, а кому — акварелі «в глибокій пам'яті Дніпра».

О, не взискуй гіркого меду слави!

Той мед недобрий,

від кусючих бджіл.

Взискуй сказати поблідлими

вустами

Хоч кілька людям необхідних слів.

Ліна Костенко.

Джерело: Україна молода